

dr hab. Patryk P. Borowiak
Instytut Filologii Słowiańskiej
Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
patryk.borowiak@amu.edu.pl

UNIwersytet Warszawski
Wydział Polonistyki
wpłynęło dnia 19.07.2023 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Yordanki Ilievej-Cygan

pt. *Wychowanie dwujęzyczne w rodzinie polsko-bułgarskiej. Wpływ języka polskiego na bułgarski język mówiony dzieci w wieku od 2 do 10 lat* (420 stron, 600 przypisów, Warszawa 2023).

Promotor: prof. dr hab. Stanisław Dubisz, Uniwersytet Warszawski

Rozprawa doktorska Pani mgr Yordanki Ilievej-Cygan pod tytułem *Wychowanie dwujęzyczne w rodzinie polsko-bułgarskiej. Wpływ języka polskiego na bułgarski język mówiony dzieci w wieku od 2 do 10 lat* skupia się wokół problematyki bilingwizmu w rozwoju dzieci w określonych latach życia, wzajemnego wpływu języków w ramach jednej grupy i interferencji z tym związanych. Perspektywa badawcza, jaką przyjęła Autorka pracy, łączy w sobie metody językowe – strukturalistyczne z psycholingwistycznymi.

Praca składa się z *Karty tytułowej, Spisu treści, Wstępu* i czterech rozbudowanych rozdziałów (I. *Dwujęzyczność oraz rozwój dziecka dwujęzycznego*, II. *Języki w kontakcie*, III. *Idiolekty respondentów – ilościowa*

analiza materiału, IV. Idiolekty respondentów – jakościowa analiza materiału). Ponadto pozostałymi składowymi dysertacji są: *Podsumowanie, Bibliografia, Wykaz skrótów, Spis wykresów, Aneks 1. Klasyfikacja materiału, Aneks 2. Zapis materiału oraz Streszczenie w języku angielskim (Abstract of the doctoral thesis)* nie ujęte w spisie treści i nie objęte numeracją stron.

We wstępie pracy Autorka dokładnie wyjaśnia wszystkie przesłanki, które wpłynęły na wybór tematu, przedstawia także własną sytuację językową, jak i również sytuację językową swojej rodziny (przede wszystkim dzieci), która skądinąd stała się głównym i jedynym źródłem badań dla recenzowanej rozprawy. Pani Ilieva-Cygan zauważa, że „dwujęzyczność rodzinna, jest stosunkowo nowym paradygmatem w teorii bilingwizmu. Istnieje mało badań nad dwujęzycznością dzieci z rodzin mieszanych, polsko-bułgarskich, brakuje wręcz dogłębnej analizy lub kompetencji językowych” (s.8). Powyższe sformułowanie jest prawdziwe, a badania, których podjęła się Doktorantka są bardzo potrzebne, szczególnie w zakresie styku języka z zachodniej grupy Słowiańszczyzny z językiem z grupy południowosłowiańskiej. Takich badań kontrastywnych, przeprowadzonych w sposób obrany przez Autorkę pracy, jest niewiele, a właściwie nie było dotąd w ogóle, zarówno na gruncie polonistycznego (polskiego), jak i bułgarystycznego (bułgarskiego) językoznawstwa. Całość wstępu została podzielona na fragmenty opisujące dokładnie strukturę pracy, metody badawcze, które Autorka przyjęła, przedstawiając w sposób uporządkowany metodologie wypracowane m.in. przez Idę Kurcz czy Stanisława Dubisza i stan badań. Ostatnia wspomniana część wstępu skupiona została na przeglądzie bibliograficznym, w tym prac

dypłomowych, związanych z sytuacją językowo-kulturową Bułgarów mieszkających w Polsce, bo tylko tego typu dokonania, można w ogóle znaleźć (np. prace P. Sotirova czy U. Kaczmarek). Nie są to jednak badania, które *stricte* wpisać się mogą w nurt podjęty przez Autorkę rozprawy doktorskiej. Potwierdzam słowa mgr Ilievej-Cygan, że „w Polsce brakuje dogłębnych badań dotyczących sytuacji językowej Bułgarów, a w szczególności sytuacji językowej dzieci z mieszanych polsko-bułgarskich rodzin” (s. 14). Co więcej, tego typu badań brakuje także na gruncie naukowym w Bułgarii, o czym także wspomina Autorka we wstępie (s. 16).

Pierwszy rozdział recenzowanej pracy w sposób klarowny i syntetyczny opisuje zjawisko dwujęzyczności, skupiając się na definiowaniu zjawiska, rodzajach dwujęzyczności, kwestiach rozwojowych dziecka dwujęzycznego, podbudowując te fragmenty pracy teoriami dotyczącymi rozwoju językowego dzieci, a także strategiami wychowywania dziecka dwujęzycznego. Autorka w tym rozdziale ustanawia także, za E. Lipińską kwestie używania w pracy terminów język ojczysty/pierwszy/wyjściowy/obcy/drugi/docelowy, tłumacząc tym samym ich znaczenia.

W rozdziale drugim, zatytułowanym *Języki w kontakcie*, Autorka, przygląda się takim pojęciom jak transfer, interferencja, zapożyczenia, integracja, kalki, przełączanie kodów czy interjęzyk, które wpisują się w nurt badań nad językami w kontakcie. Zważywszy na zasadniczy fakt różnicujący badane języki, tj. silny syntetyzm polszczyzny i analityczność języka bułgarskiego, a ponadto przynależność bułgarszczyzny do bałkańskiej ligi językowej, rozdział ten jest niezwykle zasadny jako jedna z podstaw

teoretycznych pracy. Autorka w tym rozdziale zawarła szereg teorii dotyczących wymienionych powyżej terminów, powołując się na sformułowania naukowe wybitnych badaczy interferencji językowych, błędów, kwestii związanych z kompetencją językową i innych zjawisk, które są istotne dla funkcjonowania oraz analizowania kontaktów językowych, a także akwizycji języka.

Rozdział trzeci – ilościowa analiza materiału – jest wstępem do kolejnej części pracy, przedstawiającej analizę jakościową. Autorka przedstawia i omawia schemat zarejestrowanych wypowiedzi, które stały się podstawą materiałową badań. Z fragmentu pt. „kilka słów o materiale”, wynika, że zebrany materiał językowy dotyczy lat 2014-2020, z tym, że w latach 2019-2020 zanotowano najwięcej egzemplifikacji. Bardzo dobrze, że Autorka pracy zwróciła także uwagę na kwestie transkrypcji, która jest niezwykle istotna w kontekście omawianego i badanego materiału, ale też wciąż nieuregulowana (Autorka korzysta z opracowania Ignacego Dolińskiego). Ponadto w rozdziale tym, doktoranta wskazuje i omawia wybrane definicje idiolektu oraz porównuje idiolekty badanych dzieci, kontrastując to ze strategią dwujęzycznego wychowania dzieci oraz przedstawiając charakterystykę badanych dzieci. Autorka pracy w tym rozdziale zwraca uwagę także na rozmaite niuanse związane z dwujęzycznością badanych dzieci, zauważa m.in., że: „rozwój mowy u całej czwórki badanych dzieci przebiegał w sposób porównywalny i nieodstający od normy – każde z nich zaczęło wymawiać swoje pierwsze słowa w tym samym okresie, czyli między 9 a 12 miesiącem życia”, co jest niezwykle istotne dla miarodajności badania. Ostatnia część omawianego rozdziału przedstawia porównanie danych dotyczących idiolektów dzieci

z podziałem na liczbę występujących błędów. Doktorantka przedstawiła liczbę błędów w danym roku w przejrzystych, kolorowych wykresach, co zdecydowanie pozytywnie wpłynęło na dalszy odbiór pracy. W rozdziale tym zaprezentowała także wybrane opracowania dotyczące opisu systemów języka bułgarskiego i polskiego oraz tabelę ukazującą zbiorcze porównanie idiolektów dzieci z podziałem na fonetykę, fleksję, składnię, słowotwórstwo i leksykę, z których wyraźnie widać zróżnicowanie w rodzaju popełnianych błędów u wszystkich dzieci.

Rozdział czwarty, będący obszerną, jakościową analizą materiału, zamknięty w ramach gramatycznych, począwszy od fonetyki poprzez fleksję, składnię, słowotwórstwo, na leksyce kończąc, jawi się jako solidne opracowanie, powstałe na niezwykle interesującym materiale językowym. Pani mgr Yordanka Ilieva-Cygan wyodrębniła w ramach poszczególnych składowych gramatyki nieprawidłowości wynikające z interferencji zewnątrzjęzykowej i wewnątrzjęzykowej, co dało całkowity obraz błędów popełnianych przez dzieci wychowywane dwujęzycznie w rodzinie polsko-bułgarskiej. Autorka pracy wzięła pod uwagę wszystkie popełnione błędy, i uszeregowała je w poprawnie skomponowanych podrozdziałach, co dało niezwykle czytelny wydzźwięk i przyniosło oczekiwane rezultaty. Ponadto zwróciła także uwagę na podobieństwa w tendencji rozwojowej polszczyzny i bułgarszczyzny, odwołując się do badań S. Dubisza i D. Błagoewej na temat demokratyzacji, homogenizacji, internacjonalizacji czy kolokwializacji języka, co także wynika z przeprowadzonych przez Autorkę badań.

Rozdziały zwieńczono podsumowaniem, z którego wyraźnie klaruje się spełniony cel rozprawy, mianowicie porównanie idiolektów dzieci dwujęzycznych z rodziny mieszanek oraz wytypowanie i nazwanie nieprawidłowości występujących w ich mowie bułgarskiej. Materiał wyłonił błędy jawne i ukryte, spośród których te pierwsze (zewnątrzjęzykowe) zdecydowanie dominują. Uzyskano i scharakteryzowano 2450 odstępstw od języka bułgarskiego (457 fonetycznych, 443 fleksyjnych, 594 składniowych, 59 słowotwórczych i 897 leksykalnych). Wyniki badań potwierdziły przypuszczenia, że największy kontrast między polszczyzną a bułgarszczyzną zaobserwować można na poziomie fleksji i składni. Autorka ukazała także udział procentowy popełnianych błędów na przykładzie każdego z dzieci. I tak Kamen popełnił najwięcej błędów (42,1% wszystkich błędów), Marta – 28.1%, Kalina – 20,4% i Weronika – 9.4%. Ma to związek z pewnością z kolejnością urodzenia czy płcią, ale także z innymi czynnikami, o których Autorka pisze w podsumowaniu (zdolności językowe, słuch muzyczny, pamięć, warunki otoczenia i inne).

Na stronach 208-213 umieszczono Bibliografię – 81 tekstów w języku polskim, 6 w języku angielskim i 16 w języku bułgarskim. Wydaje się, że bibliografia może być zbyt skąpa, ale mając na uwadze brak opracowań glottodydaktycznych w języku bułgarskim oraz praktyczny charakter pracy, ich liczba jest wystarczająca. Na stronach 214-215 ulokowano spis skrótów, dzięki któremu łatwiej można zorientować się w niektórych zapisach, szczególnie w skrótach opracowanych przez Autorkę pracy, a odnoszących się do tytułów

konkretnych książek polskich czy bułgarskich, na które często Autorka się powołuje. Na stronie 216 widnieje spis wykresów użytych w pracy.

Na stronach od 217 do 419 zamieszczono dwa aneksy – jeden dotyczy samej klasyfikacji materiału językowego, a drugi jego zapisu. W aneksie pierwszym wykaz materiału został przedstawiony w czytelnej tabeli, w której każdemu dziecku przypisano inny kolor, następnie odnotowano wiek i rok ekscerpcji oraz zarejestrowane nieprawidłowości i ich źródło. Wszystkie jednostki zostały zapisane w czytelny sposób, Autorka stosuje także wytłuszczenia druku i punkturny ułatwiające orientację w tym obszernym materiale. Wszystkie analizy zostały przeprowadzone poprawnie i także na tym etapie (albo szczególnie na tym etapie) uwidacznia się bardzo dobra znajomość obu języków (bułgarskiego i polskiego). W aneksie drugim Autorka umieściła wszystkie wypowiedzi w tabeli, dodając z kolejnych kolumnach ich polską uproszczoną transkrypcję oraz tłumaczenie na język polski. Takie rozwiązanie i ten układ pozwalają ostatecznie uporządkować materiał i unaocznic jego ogrom. Transkrypcja jest poprawna i konsekwentnie przeprowadzona, a tłumaczenie na język polski także budzi podziw.

Na końcu pracy zamieszczono streszczenie w języku angielskim (Abstract of the doctoral thesis), można by także pokusić się o streszczenie w języku bułgarskim, który jest przecież jednym z dwu równorzędnych języków recenzowanej dysertacji.

Praca doktorska Pani mgr Yordanki Iliewej-Cygan została napisana poprawną polszczyzną, wolną od błędów językowych i redakcyjnych (poza niewielką liczbą potknięć stylistycznych, błędów interpunkcyjnych, a także

drobnych błędów literowych oraz niepoprawnego formatowania w wykazach tabelarycznych w aneksach), co jest także dodatkowym wyróżnieniem, mając na uwadze narodowość Doktorantki (język polski nie jest Jej językiem rodzimym) oraz tematykę podjętych badań. Przypisy zostały skonstruowane poprawnie, choć w niektórych miejscach Autorka niepotrzebnie stosuje zapis *op cit* zamiast *ibidem*, stosując odwołanie do tej samej publikacji.

Doskonale zdaję sobie sprawę, jak niełatwo pracuje się na materiale dwujęzycznym, w dodatku języków z tej samej grupy. W tego typu przypadkach bardzo często pojawiają się nieuniknione interferencje, a że są one także tematem recenzowanej rozprawy, tym bardziej było trudno.

*****

Reasumując, stwierdzam, że rozprawa pt. *Wychowanie dwujęzyczne w rodzinie polsko-bułgarskiej. Wpływ języka polskiego na bułgarski język mówiony dzieci w wieku od 2 do 10 lat* Pani magister Yordanki Iliewej-Cygan **spełnia** warunki określone w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (z późn. zmianami), a także Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 22 września 2011 roku i wnioskuję do Rady Naukowej Dyscypliny Językoznawstwo Uniwersytetu Warszawskiego o dopuszczenie Pani magister Iliewej-Cygan do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ponadto uważam, że praca, której z różnych pobudek, także prywatnych, podjęła się Doktorantka, zasługuje na **wyróżnienie**, bo dowodzi dojrzałości badaczki, jej kompetencji językowych (zarówno w zakresie rodzimego języka bułgarskiego, jak i drugiego języka), językoznawczych, a także szerszych – humanistycznych. Do napisania takiego opracowania potrzeba nie tylko wiedzy specjalistycznej, ale także szczególnej uwagi i czułości do języków, na podstawie, których badania powstały. Ponadto Autorka udowodniła, że niezwykle bliskie są Jej także problemy psycholingwistyczne i pedagogiczne, co wielokrotnie podczas czytania pracy można było wywnioskować. W końcu materiał, zebrany i opracowany skrupulatnie, i, trzeba to podkreślić, wychowywanie czwórki dzieci w tym samym czasie, na przestrzeni prawie 10 lat, jest nie lada wyzwaniem. Materiał językowy, poniekąd intymny, z pewnością jest dla Pani magister bardzo bliski, co także, według mnie, nie ułatwiło jej zadania. Jestem pod ogromnym wrażeniem nakładu pracy, jaki Autorka włożyła w zebranie materiału i opracowanie go w postaci rozprawy doktorskiej. Mam nadzieję, że po odpowiedniej redakcji, monografia ukaże się drukiem. Idealnie byłoby, gdyby została opublikowana w dwu językach, zarówno w Polsce, jak i Bułgarii.

Poznań, 10 lipca 2023